

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ ЯК ПРОГРАМНИЙ ПРИНЦИП УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (1917–1920 рр.)

Протягом багатьох століть український народ не мав власної держави, а з кінця XVIII ст. його етнічна територія була розділена між Російською та Австрійською імперіями. Тому з усвідомленням необхідності відтворення власної держави набувала поширення й ідея соборності всіх українських земель. Спочатку носіями цієї ідеї виступали окремі представники нації, насамперед, інтелігенція, а згодом її розробкою зайнялися українські політичні партії.

Наприкінці XIX — початку XX ст. ця проблема більш докладно розглядалася західноукраїнськими партіями. Так, у грудні 1895 р. на IV зїзді Русько-української радикальної партії (РУРП) за ініціативою представників течії так званих «молодих» радикалів у національну програму партії були внесені деякі зміни. Зокрема, вимога автономії Галичини у складі Австро-Угорської імперії замінювалася на вимогу створення окремої області зі Східної Галичини та Північної Буковини¹. Це вважалося програмою-мінімум партії, а програмою-максимум висувалася необхідність створення незалежної, самостійної соборної України. Згодом ці положення стали основою національних програм й інших провідних політичних партій Західної України — Української націонал-демократичної партії (УНДП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП).

Спроба реалізувати програму-мінімум була зроблена у липні 1911 р., коли в новому австрійському парламенті

¹Громадський голос. — 1895. — Ч. 5. — С. 32–34.

утворився український парламентський союз, до складу якого увійшли депутати від УНДП і РУРП та представники Буковини. Цей союз виступив з вимогою ліквідації існуючої в Австро-Угорській імперії системи коронних країв і утворення з українських етнічних територій національно-адміністративної автономії, яка розглядалася як перший етап на шляху до побудови незалежної соборної держави². Але втілити ці ідеї в життя на той час не вдалося.

Значно менші набутки в цьому напрямі мали наддніпрянські українські політичні партії, в програмних документах яких не була розроблена чітка концепція української державності, а тому ідея соборності українських земель не набула завершеного обґрунтування. Хоча перша українська політична партія Наддніпрянщини — Революційна українська партія (РУП) — у своєму першому програмному документі й вбачала своїм ідеалом «єдину, нероздільну, вільну, самостійну Україну від гір Карпатських аж до Кавказьких»³, однак згодом у партії домінуюче положення зайняла автономістсько-федералістська позиція. З усіх українських політичних партій, що діяли на терені Наддніпрянщини до 1917 р., лише Українська народна партія (УНП) на чолі з М. Міхновським ставила своїм завданням боротьбу за Українську «вільну непідлеглу самостійну республіку»⁴, тоді як інші обмежувалися вимогою автономії України у складі Росії⁵. Однак УНП була нечисленною й маловпливовою партією, яка в результаті репресивних заходів царату практично припинила свою діяльність в роки Першої світової війни.

² Діло. — 1911. — 20 липня.

³ Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку XX ст. — Тернопіль, 1991. — С. 14.

⁴ Там само. — С. 49.

⁵ Див. програмні документи Української демократичної партії, Української радикальної партії, Української демократично-радикальної партії, Української соціал-демократичної партії // Там само. — С. 54, 57, 62, 72.

І тільки під час революції 1917–1920 рр., коли українці вперше за багато століть заявили про себе як окрему націю і збройно виступили за відродження власної держави на всіх етнічних українських територіях, гасло соборної України поступово стає гаслом всіх тодішніх українських політичних партій, незалежно від їхньої ідеології — від консервативних до соціалістичних. Принцип соборності також став основоположним і незалежно від того, за яку національно-державницьку модель виступали партії — автономну Україну в складі федеративної Російської республіки чи незалежну Україну.

Спочатку вимога соборності українських земель була висунута партіями як загальне гасло, без детальної конкретизації, які саме землі мають увійти до складу національно-державного організму. Так, у програмі Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), прийнятій наприкінці липня 1917 р. II з'їздом партії, зазначалося, що «Партія буде боротися за те, щоб Україна приступала до федерації з іншими народами як демократична республіка в своїх етнографічних межах, незалежно від сучасної державної приналежності українських земель»⁶.

Програма Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ), ухвалена на початку вересня 1917 р., з пафосом підкреслювала: «Думка про відрізані частки національного тіла ніколи не може покинути живу націю — не покине вона й нас і виявлятиметься в наших вимоганнях, у нашій тактиці й політичній боротьбі. Полишаючи в останній інстанції порішення справ спільного життя нашим закордонним братам, партія йтиме до якнайтіснішого єднання всіх частин української землі і злучення їх до одної цілості»⁷. Інша партія, що стояла на автономістсько-федералістських позиціях — Українська трудова партія (УТП), відзначала у своїй програмі:

⁶ Багатопартійна українська держава на початку XX ст.: Програмні документи перших українських політичних партій. — К., 1992. — С. 18.

⁷ Там само. — С. 30.

«Утворення національно-територіальної автономії України в етнографічних межах»⁸.

Партії, що стояли на самостійницьких позиціях, соборність українських земель розглядали як одне з першочергових своїх завдань, тому ця вимога визначалася більш конкретно в їхніх партійних документах. Зокрема, програма Української демократично-хліборобської партії (УДХП), що утворилася в червні 1917 р. наголошувала: «Метою нашою єсть об'єднання в однім українським державним організмі всіх тих земель, де тепер, в межах російської і австрійської держав, живе суцільною масою народ український»⁹.

Наукове обґрунтування принципу соборності українських земель дав відомий український історик, голова Центральної Ради М.Грушевський. Розробляючи концепцію національно-державного будівництва, вчений і політик дуже компетентно піднімав й проблему етнічної території Української республіки, в якій мали об'єднатися в одну цілість усі землі, де українське населення становило більшість. На основі ретельного врахування науково-етнографічних даних він вважав, що до території України повинні були відійти губернії — Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська і Кубанська. Від них потрібно було відокремити неукраїнські повіти, такі, як північні повіти Чернігівської губернії, східні Кубанської. А натомість прилучити українські повіти сусідніх губерній — Хотинський і частину Аккерманського повітів Бессарабської губернії; східні частини Холмської губернії; південні окраїни губерній Городенської, Мінської; західні частини Вороніжчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній¹⁰.

⁸ Нарис програми Української трудової партії. — К., 1917. — С. 2.

⁹ Нарис програми Української Демократичної Хліборобської Партії // Українські політичні партії кінця XIX — початку XX ст. — С. 134.

¹⁰ Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації // Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 125.

На жаль, теоретичні розробки М. Грушевського та інших вчених навесні та влітку 1917 р. не були закріплені ні в партійних, ні в найважливіших державних документах. Навіть такі доленосні акти як I та II Універсали Центральної Ради містили лише загальну назву «Україна», без будь-якого зазначення її конкретних меж. З одного боку це випливало з того, що провідні політичні партії Центральної Ради — УСДРП, УПСР, УПСФ, УТП — орієнтувалися не на самостійну українську державу, а на автономію у складі федеративної Російської республіки, а тому вважали, що не так вже й важливо, в якій частині майбутньої федерації буде жити певна частина українського народу. З іншого боку, не бажаючи відкритої конфронтації з російським урядом, лідери урядових партій намагалися отримати автономію України легітимним шляхом і таким же шляхом розв'язати проблему спірних етнічних територій на терені колишньої Російської імперії. Але Тимчасовий уряд, який хоча й заявив у декларації від 6 березня 1917 р. про скасування всіх національних обмежень, в реальності фактично продовжував шовіністичну політику.

Яскравим її проявом стала «Тимчасова інструкція Генеральному секретаріату Української Центральної Ради, затверджена Тимчасовим урядом», яка була опублікована 4 серпня 1917 р. Ця Інструкція істотно обмежувала компетенцію Генерального Секретаріату. Найбільшим же утиском щодо України з боку петроградського центру було те, що його повноваження поширювалися лише на п'ять неповних губерній: Київську, Волинську, Полтавську, Подільську та Чернігівську (без Мглинського, Суразького, Стародубського і Новозибківського повітів). Поза межами України за «географією» Тимчасового уряду мала опинитися більша частина етнічних українських земель, розташована на величезних просторах Харківської, Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній, не говорячи вже про Галичину, Буковину, значні території Бессарабії, Донщини, Холмщини і т. ін. Правда, в Інструкції була і обмовка: повноваження Гене-

рального Секретаріату могли поширитися в майбутньому й на інші губернії або на їх частини за умови, якщо відповідні земські установи висловлять таке бажання.

При обговоренні цього документу на засіданні Центральної Ради розгорнулася гостра дискусія, представники різних політичних партій по-різному поставилися до нього. Проти його ухвалення виступили фракції українських націонал-революціонерів, трудовиків і частини есерів. Фракції УСДРП та УПСФ стояли на позиції, що, попри обмежений характер Інструкції, її все ж таки необхідно було прийняти з метою запобігання можливих репресій проти України з боку центральної влади. Найбільш на потребі прийняття Інструкції наполягали еседеки, їх лідер В. Винниченко виступав з цього приводу декілька разів¹¹.

Після триденного обговорення, 22 серпня була затверджена резолюція, запропонована фракцією соціал-демократів. Резолюція наголошувала, що Інструкція цілком не відповідає потребам не тільки українського народу, а й національних меншостей, які живуть на Україні і закликала «трудові маси населення всієї України до організованої боротьби за свої інтереси і за об'єднання навколо Центральної Ради»¹². Висловивши своє негативне ставлення до Інструкції, провідні українські партії Центральної Ради все ж таки визнали її і взяли до відома. Прийняття Інструкції свідчило, що, не дивлячись на зневажливе ставлення Тимчасового уряду до національних потреб українського народу, більшість лідерів українських політичних партій продовжували й надалі щиро вірити у можливість перебудови Росії на федеративну республіку, де б були забезпечені та гарантовані автономні права України.

Водночас «Інструкція» не сприймалася лідерами Центральної Ради як остаточний документ, за яким Україна повинна була будувати своє національно-державне життя. Скоріше вона

¹¹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — У 2 т. — К., 1996. — Т. 1. — С. 247–251.

¹² Там само. — С. 249–250.

сприймалася як тимчасовий акт, діючий до Установчих зборів. Підтвердженням цього може слугувати декларація Генерального Секретаріату від 29 вересня 1917 р., де відзначалося, що основи майбутнього ладу України, після угоди з Тимчасовим урядом, має виробити Центральна Рада у вигляді автономного статуту України, який повинен бути винесений на Українські та Всеросійські установчі збори. Декларація наголошувала, що «Першою умовою майбутнього державного ладу України має бути об'єднання всієї української землі і всього українського народу в одній автономній одиниці»¹³.

Повалення Тимчасового уряду створило Центральній Раді сприятливі умови для поширення своєї влади на всі українські губернії, а також декларування своїх прав на ті повіти сусідніх губерній, де українці становили більшість населення. Вже у відозві створеного під її керівництвом «Крайового комітету для охорони революції на Україні» вперше на державному рівні, в урядовому документі конкретно визначалися територіальні межі України. Влада комітету поширювалася «на всю Україну, на всі дев'ять губерній: Київську, Подільську, Волинську, Полтавську, Чернігівську, Харківську, Херсонську, Катеринославську й Таврійську»¹⁴.

Після проголошення цього документу Центральна Рада і Генеральний Секретаріат на практиці приступили до реалізації проголошених ним положень. Проблемі об'єднання українських земель були присвячені засідання Центральної Ради 30 і 31 жовтня 1917 р. У перший день з позачерговою заявою про прилучення Слобожанщини до автономної України виступив представник Української Ради названого краю О. Сіверо-Одаєвський. Він повідомив, що в Харкові та в цілому на території Слобожанщини вся влада перейшла в руки українців¹⁵. Фактично це означало,

¹³ Нова Рада. — 1917. — 30 вересня.

¹⁴ Народна воля. — 1917. — 27 жовтня.

¹⁵ Українська Центральна Рада ... — Т. 1. — С. 376.

що влада Центральної Ради поширилася на територію Слобожанщини.

На засіданні 31 жовтня доповідь про прилучення «позаавтономних» частин України від імені фракції соціалістів-федералістів зробив В. Бойко. Посилаючись на постанови різних повітових установ занексованої України про прилучення до неї своїх повітів, він доводив необхідність об'єднання під владою Генерального Секретаріату всіх українських земель. Доповнив доповідь В. Бойка священник А. Матеюк, який виступив з питанням приєднання до України Холмщини. По цьому питанню було внесено дві резолюції — одну доповідачем, а другу — фракцією есерів, але за порадою фракції українських соціал-демократів ухвалено було взяти за основу обидві ці резолюції і доручити окремій комісії виробити спільну резолюцію¹⁶.

Результатом роботи комісії та обговорення стало прийняття постанови про з'єднання українських земель (майже одноголосно, крім кількох голосів представників національних меншин, що утримались). У постанові зазначалося, що розглянувши питання про становище тих українських земель, що за Інструкцією російського уряду від 4 серпня 1917 р. залишилися поза межами автономної України, Центральна Рада, виконуючи волю трудового народу, висловлену в численних постановах селянських, національних та загальнотериторіальних губернських та повітових зїздів і різних політичних і громадських організацій відмежованих частин України, ухвалила: «Поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на всі відмежовані землі України, де більшість людності є українською, а саме — Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини»¹⁷.

Спираючись на це рішення Центральної Ради, 3 листопада 1917 р. Генеральний Секретаріат оповістив всіх громадян,

¹⁶ Там само. — С. 378.

¹⁷ Там само. — С. 379.

всі урядові, політичні, громадські установи в Україні, що його компетенція поширюється на всі губернії, де українське населення становить більшість: «Через те Херсонщина, Харківщина, Катеринославщина і Таврія (без Криму) включаються в територію єдиної України»¹⁸. Показово, що в цьому документі не згадувалися Холмщина, частина Курщини та Вороніжчини, які зазначалися постановою Центральної Ради. Таким чином, лідери українського національного руху продовжували виявляти непослідовність і непевність у цьому важливому питанні.

З проголошенням Української Народної Республіки, прийняттям III та IV Універсалів Центральної Ради в процесі розбудови незалежної держави принцип соборності українських земель, визначення її території та чітких кордонів набуває статусу державної політики, перетворюючись з теорії на практику. Саме в цьому напрямі повела свою зовнішню політику Центральна Рада.

Найбільшим досягненням Центральної Ради в справі збирання українських земель стало ухвалення 6 березня 1918 р. закону про новий адміністративно-територіальний поділ України¹⁹. Скориставшись наступом на схід німецьких і українських військ, внаслідок чого на значних територіях, окупованих німецьким військом, взагалі не існувало цивільної адміністрації, українська влада спробувала хоча б де-юре розповсюдити на них свою компетенцію. Згідно закону до України були включені нові території. На півночі: частина білоруського Полісся — Пінський, Мозирський і Річицький повіти Мінської губернії (українське населення на цих землях не складало більшості). На сході: Рильський, Суджанський, Грайворонський, Білгородський, Корочанський, Новооскольський, Путивльський повіти Курської губернії; Бірюченський, Богучанський, Валуйський, Острозький повіти Воронізької губернії. Але цей закон включав до тери-

¹⁸ Там само. — С. 391.

¹⁹ Там само. — Т. 2. — С. 181–182.

торії УНР землі, які на момент його ухвалення не перебували під українською владою²⁰.

Однак, поряд із досягненнями були й поразки. Так, не вдалося реально приєднати до УНР території, передані їй за умовами Брестської угоди між УНР та Четверним союзом — Підляшшя та Холмщину. Поразкою соборницьких змагань доби Центральної Ради слід також вважати й перехід Бессарабії під владу Румунії. Цей факт сприйнявся негативно представниками українських політичних партій, з ініціативи яких Мала Рада 13 квітня 1918 р. ухвалює «Заяву Румунському урядові», в якій рішучо засуджує анексію Бессарабії Румунським королівством²¹. Але ця заява не могла вже змінити реально існуючу ситуацію.

Загалом слід зазначити, що доба Центральної Ради стала першою реальною спробою українських політичних партій реалізувати на практиці свої національно-державницькі ідеї, в тому числі й соборницьку. Не дивлячись на певні прорахунки й незначні досягнення в цьому напрямі, все ж таки перші кроки були зроблені. Створена за їхньою участю Українська Народна Республіка охоплювала переважну частину національної території, її створення стало важливим етапом на шляху консолідації української нації.

Не дивлячись на те, що УНР внаслідок державного перевороту припинила своє існування наприкінці квітня 1918 р., розв'язання проблеми соборності українських земель стало одним із основних напрямів політики гетьмана П.Скоропадського та його уряду, які намагались приєднати до України якомога більше її етнічної території. Цей напрям політики гетьмана був завжди в центрі уваги всіх українських політичних партій і став для них одним із критеріїв оцінки так би мовити «рівня українства» і гетьмана, і його уряду.

²⁰ Бойко О. Формування території української незалежної держави в часи Української революції (1917–1921 рр.). — К., 2007. — С. 22.

²¹ Українська Центральна Рада ... — Т. 2. — С. 195–196.

Так, приєднання до Української держави таких повітів колишньої Російської імперії, як Гомельський повіт Могилівської губернії, Путивльський і Рильський повіти Курської губернії зустріли одностайну підтримку українського загалу і українських політичних партій. Також знаходили розуміння і заходи уряду щодо можливого прилучення Криму та Кубані.

Оцінюючи позитивно діяльність гетьманського уряду щодо приєднання Криму, «Нова Рада» писала в вересні 1918 р.: «Питання про приєднання Криму до України майже вирішено, і ми певні, що це рішення дістане однодушне почуття людности як України, так і Криму»²². Стосунки між Україною та Кримом на думку більшості українських партійних лідерів повинні були носити федеративний характер, тобто Крим мав отримати права широкої місцевої автономії з власним законодавчим органом. У компетенції загальнодержавних органів мали залишитися фінансова і торгово-промислова сфери, залізниці, пошта, телеграф, військові справи, суд, зовнішня політика, а всі інші мали передатися в відомство крайових органів влади. Водночас, українські політичні партії виступали проти домагань деяких урядових кіл Криму перетворити ці стосунки на конфедеративні чи союзні із сподіванням на те, що остаточне вирішення цього питання відбудеться на світовому конгресі і Крим відійде до Росії²³.

Принципово незмінною залишалася позиція партій й відносно Бессарабії — тільки волевиявлення населення цих територій могло вирішити питання щодо їхньої державної приналежності. В травні 1918 р. на шпальтах «Нової Ради» висловлювалася надія «що і нинішній уряд буде вживати всіх заходів, щоб повіти Хотинський, Аккерманський та частина інших, де живе українське населення, були приєднані на основі самовизначення населення до української держави»²⁴.

²² Нова Рада. — 1918. — 7 вересня.

²³ Там само. — 5 жовтня.

²⁴ Там само. — 24 травня.

Водночас різко негативно українські політичні партії поставилися до підписання 7 серпня 1918 р. представниками уряду Української Держави й уряду Всевеликого Війська Донського угоди, за якою Ростов-на-Дону, Таганрог і вся Донецька округа, без попереднього узгодження з місцевим населенням, більшість якого становили українці, закріплювалися за Всевеликим Військом Донським. З цього приводу 30 серпня відбулося засідання УНС, на якому була ухвалена резолюція з вимогою перегляду підписаних умов угоди. У резолюції, зокрема, підкреслювалося: «Українське громадянство та народ ніколи не примиряться з фактом відокремлення та поневолення українського народу на Донщині»²⁵.

Таким чином, видно, що усунуті від влади провідні українські партії Центральної Ради зберегли вірність соборницьким ідеалам. Ще одним підтвердженням цього є «Заява про внутрішнє і міжнародне становище України» Українського національного союзу, оголошена ним у середині жовтня 1918 р. У документі, зокрема, підкреслювалося: «Спираючись на історичне та природне право кожного народу гуртувати в одне ціле всі відірвані від його часті, Український Національний Союз вважає цілком природним і необхідним злучення в один державний український організм всіх заселених українцями земель, які до цього часу через історичні та міжнародні обставини не ввійшли в склад Української держави, цебто: Східної Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшшя, частини Бессарабії з українським населенням, частини етнографічно-української Донщини, Чорноморії і Кубані»²⁶.

Однак, на жаль, реальна політика УНС не завжди відповідала проголошеним ним гаслам, а іноді й навпаки, прямо перешкоджала заходам уряду в цьому напрямі. Як один із прикладів можна навести політику УНС навколо листопадових подій у Галичині.

²⁵ Робітнича газета. — 1918. — 6 вересня.

²⁶ Там само. — 27 жовтня.

Після перемоги революції в Галичині й створення Західно-Української Народної Республіки гетьман вже 5 листопада 1918 р. надіслав до Львова свою дипломатичну місію на чолі з О. Саліковським. Одночасно, в той же день, до Києва виїхала і урядова делегація ЗУНР у складі О. Назарука та В. Шухевича. Метою делегації було отримання військової допомоги від Української Держави, а головне — домагання найшвидшого відправлення під Львів Січових стрільців. П. Скоропадський, в принципі, підтримав новоутворену ЗУНР, але з огляду на зміну політичної ситуації в Європі не мав можливості відкрито надати їй військову допомогу. Тому, щоб не посваритися з Антантою, гетьман запропонував делегації такий варіант — направити Січових стрільців в район Збруча, а звідти вони мали, так би мовити, «самочинно» йти до Галичини на допомогу військам ЗУНР в боротьбі проти Польщі.

Однак ці наміри гетьмана не збігалися з інтересами УНС, який в цей час приступив вже безпосередньо до підготовки загального антигетьманського повстання. За задумом лідерів УНС Січові стрільці мали стати ядром повстання, тому їм вдалося переконати Стрілецьку Раду залишитися у Білій Церкві, внаслідок чого війська ЗУНР лишилися реальної допомоги. Але з іншого боку члени Директорії розуміли, що об'єднання цих обох частин України має надзвичайне значення, що від реалізації цього залежали політичний престиж самої Директорії та її подальша доля.

Прагнення до об'єднання виявляли й західні українці, хоча спочатку також існували суттєві розбіжності в позиціях різних політичних партій Галичини з цього питання. За негайне об'єднання з Наддніпрянською Україною виступали галицькі соціал-демократи, більшість же західноукраїнських партій, в тому числі націонал-демократи і радикали, враховуючи позицію Антанти, орієнтувалися спочатку на утворення Української держави в межах австрійської федерації.

18 жовтня 1918 р. УНРада заслухала спеціальну доповідь націонал-демократа С. Барана на тему: «Чи нова держава має

змагатися до злуки з Українською Державою над Дніпром негайно?». Після бурхливої дискусії було прийнято рішення не проголошувати державної єдності з гетьманською Українською Державою. Одним із ключових аргументів на користь такого рішення стали чотирнадцять пунктів повоєнного мирного врегулювання, оголошених президентом США В. Вільсоном, за якими народам Австро-Угорщини гарантувалося право самовизначення, а Росія трактувалася як єдиний народ і єдина держава. Отже, злука з Великою Україною загрожувала б і ЗУНР опинитися під владою «єдиної Росії». Також не останню роль зіграло й негативне ставлення керівництва УНРади до німецької окупації. До того ж УНС, який готував повстання проти гетьмана, надіслав до Львова прохання не приєднуватися до гетьманської Української Держави, щоб не зміцнювати становища гетьмана.

Водночас, УНРада не відмовилася від ідеї єдиної соборної України в принципі, бо вона набувала дедалі більшої популярності в широких масах західноукраїнського населення. Тому 10 листопада перед складанням Державним Секретаріатом — першим урядом ЗУНР — присяги, УНРада доручила йому здійснити потрібні заходи для з'єднання всіх українських земель в одній державі. Хоча про негайне об'єднання двох українських держав, з огляду на непевне становище гетьманського уряду, мова не йшла²⁷.

Проголошення Гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р. Грамоти про федерацію України із небільшовицькою Росією, успішне розгортання повстання під проводом Директорії й відновлення УНР, з одного боку, а також українсько-польська війна за західноукраїнські землі, прискорили об'єднання двох республік. Кожна з сторін розраховувала на допомогу іншої в розв'язанні власних військово-політичних і державних проблем. Тому, 1 грудня 1918 р. (за два тижні до

²⁷ Дорошенко В. Західно-українська Народна Республіка // Літературно-науковий вісник. — 1919. — 16 січня.

падіння Гетьманату) у Фастові була укладена попередня угода між повстанською Директорією та представниками ЗУНР про наступне об'єднання обох частин України в єдину державу.

Більшість українських політичних партій позитивно зустріли такі заходи Директорії, що й було зафіксовано в їхніх програмних документах. Так, в резолюції з сучасного моменту VI конгресу УСДРП, який пройшов 10–12 січня 1919 р., зазначалося: «Український народ, розірваний на частини між ріжними країнами (в Галичині, Буковині, Угорщині, Бессарабщині, Кубані та Дону), простує серед найтяжчих фінансово-економічних і міжнародних обставин, оточений імперіалістичними і контрреволюційними ворогами (польські, румунські, донські, добровольчі, антантські і совітські наступи на Україну), — простує до об'єднання в національно-суверенних формах державного життя»²⁸. А в постанові Української партії соціалістів-самостійників (УПСС), схваленій на зборах 1 січня 1919 р. в Києві, наголошувалося, що необхідно негайно надати допомогу Галичині й Буковині грошми, харчами та збройною силою²⁹. Подібні резолюції та постанови були ухвалені й іншими українськими політичними партіями.

Урочисте проголошення Акту злуки Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою відбулося 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві. У зачитаному на зборах «Універсалі соборності», зокрема, проголошувалося: «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка»³⁰. Так на практиці була реалізована мета, яку ставили перед собою українські

²⁸ Робітнича газета. — 1919. — 21 січня.

²⁹ Нова Рада. — 1919. — 4 січня.

³⁰ Конституційні Акти України: 1917–1920. — К., 1992. — С. 107.

політичні партії, тому їхні представники одностайно підтримали Акт соборності на Трудовому конгресі.

Це об'єднання мало велике морально-політичне значення, хоча через ряд причин залишилося більш теоретично-юридичним, ніж фактичним. Опинившись в колі фронтів, Директорія поступово втрачала територію, а з нею й реальну можливість розбудови соборної Української держави. Ситуація погіршувалася й відсутністю внутрішньої єдності — Директорії не вдалося об'єднати навколо себе всі українські політичні сили. Ряд ліворадикальних партій перейшли на комуністичні позиції й виступили за підтримку радянської влади в Україні і згодні були (різною мірою) співробітничати з більшовицькою партією. Сюди, насамперед, треба віднести боротьбистів, борьбистів, УСДРП(незалежних) тощо. Їхня позиція та діяльність фактично розкололи єдиний національний фронт і сприяли встановленню радянської влади в Україні.

Кінцевою метою державницьких програм цих партій було створення Всесвітньої Соціалістичної Федерації, суб'єктом якої мала стати й Україна, але при умові входження туди на правах суверенної, незалежної, рівноправної держави. Ці партії підтримували ідею Всесвітньої комуністичної революції, в контексті якої, певною мірою, розглядалася й проблема соборності українських земель. Так, в Декларації Ради Головних Революційних Емісарів (Центрревкому), утвореному в січні 1919 р. партією боротьбистів, наголошувалося: «В тих цілях збільшення наших сил, Центрревком буде проводити революційне об'єднання робітничо-селянської України Галицької і Наддніпровської в єдине федеративне ціле»³¹. Тут слід зазначити, що під «Україною Галицькою» розумілися всі українські землі, що належали до Австро-Угорщини.

Українська комуністична партія (боротьбистів) (УКП(б)) активно використовувала ідею соборності для поширення сво-

³¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 43. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 12.

го впливу на Галичині, Буковині та Прикарпатті. Таким чином вона намагалася посилити свої позиції в ідейному протистоянні з КП(б)У. Для переговорів із місцевими комуністичними гуртками спеціально направлялися члени ЦК з метою пропаганди своєї програми. Саме для того в Києві був створений Тимчасовий організаційний комітет Наддністрянщини УКП(б), зорганізовано видання газети «Наддністрянський комуніст».

Для роботи в Галичині ЦК УКП(б) була розроблена спеціальна інструкція, яка передбачала входження у тісні стосунки з лівими соціал-демократичними групами і ставила перед ними питання про злиття з боротьбистами, скликання загальної конференції, а головне, популяризацію партії у галицьких українських газетах³².

Особлива увага ЦК УКП(б) була звернута на встановлення тісних стосунків із Польською комуністичною партією. До ЦК цієї партії було направлено звернення, де підкреслювалося, що ці дві партії єднає «не тільки спільна для всіх комуністичних партій мета й шляхи класової боротьби, а й однаковість умов її переведення. Спільне історичне минуле пролетаріату Польщі й України, якому доводилося витримувати крім соціального гніту буржуазії також і національні утиски старого російського центру і історична інерція цього центру, надає комуністичній революції в Польщі і на Україні багато спільних особливостей»³³.

Для ведення роботи в Польщі також була розроблена окрема інструкція. Прагнучи зав'язати тісні стосунки з Польською комуністичною партією, боротьбисти повністю обминали проблему спірних територій, про що свідчить аналіз звернення та інструкції. В інструкції перебільшувалися спільні особливості України і Польщі, не бралася до уваги реальна політика останньої у Східній Галичині. Пригадуючи «старий російський центр», партія немов би забувала про

³² Там само. — Спр. 78. — Арк. 24.

³³ Там само. — Арк. 23.

централістичні наміри самої Польщі щодо західноукраїнських земель. У зверненні зустрічаємо тільки абсолютно абстрактну тезу: «обговорювати питання ... про розмежування впливів наших партій в проміжних районах»³⁴. Таку позицію боротьбистів можна пояснити їхнім переконанням, що єдність комуністичної ідеології мала стати шляхом для розв'язання національної проблеми. У дійсності реальних наслідків ця діяльність партії не мала і її можна розглядати лише як намір.

З остаточним встановленням радянської влади Директорія втрачає всю українську територію і перебирається за кордон, де С.Петлюра намагався, але безрезультатно, заручитися підтримкою інших країн, зокрема, Польщі. Всі політичні партії, що не визнали радянську владу, припиняють свою діяльність на терені України і переносять її за кордон. Тут за кордоном продовжується розробка концепції української державності та соборності всіх етнічних українських земель.

Таким чином, можна констатувати, що принцип соборності українських земель був єдиним принципом, притаманним політичним доктринам усіх українських політичних партій періоду національно-демократичної революції 1917–1920 рр., незалежно від їхньої ідейно-політичної орієнтації. Маючи різні погляди щодо форми організації Української держави (монархія, парламентська республіка, республіка Рад тощо), всі вони поділяли думку про те, що ця держава має розбудовуватися на всіх етнічних українських землях. Необхідність такого об'єднання мотивувалася по-різному, з огляду на приналежність до того чи іншого політичного табору. Якщо партії ліберально-консервативного напрямку розглядали цю проблему суто з державницьких позицій, то соціалістичні партії залучали сюди й революційний, класовий момент (особливо першочергове значення цей момент мав для націонал-комуністичних партій).

³⁴ Там само.